

Viire Sepp: „Kuidas me suhtume võimekatesse õpilastesse ja nende õpetajatesse, võib mõjutada meie riigi tulevikku rohkem, kui ehk arvame.“

Olümpiaadid peegeldavad haridussüsteemi ja ühiskonda

Viire Sepp

Tartu ülikooli teaduskooli direktor

Uuringud kinnitavad, et võimekad õpilased peavad olümpiaade oma ainealase arengu suurimaks stiimuliks ning olümpiaadidest osavõtt innustab neid tõhusale ja motiveeritud iseseisvale tööle.

Möödunud õppeaastal toimunud matemaatika, füüsika ja keemia olümpiaadid kandsid järjekorranumbrit 55. Kunagisest täppisteaduste kompleksolümpiaadist on arenenud välja suure kandepinaga aineolümpiaadide süsteem – tänases Eestis korraldatakse olümpiaade juba rohkem kui 20 õppeaines, osavõtjaid on igal aastal üle 10 000.

Tipud ei sirgu tugeva alusmüürita

Olümpiaadide korraldamise eesmärk pole niivõrd – nagu vahel kiputakse arvama – selgitada välja parimad ainetundjad, kuivõrd stimuleerida võimekate õpilaste arengut. Üldharidussüsteemis tervikuna peaks olümpiaadideks valmistumine aktiveerima ainealast tunnivälisest tegevust, soodustama õppetöö diferentseerimist tunnis ning ajendama ka õpetajaid arendama oma ainekompetentsust ja professionaalseid oskusi.

Seda olulisem on, et ei kaoks olümpiaadide kõige suurem vahelüli – linna- ja maakonna- (ehk piirkonna-) voorud. TÜ teaduskool, kes alates 2001. aastast koordineerib üleriigiliste aineolümpiaadide korraldamist, puutub tihedasti kokku kohalike olümpiaadikomisjonide probleemidega. 2008/2009. õppeaastal korraldati piirkondade kontaktisikutele küsitlus, et leida ühiselt lahendusi, mis aitaksid Eesti olümpiaadide süsteemi elus hoida. Võib üldistatult öelda, et nii palju, kui on piirkondi, on ka probleeme. Meie küsitlusele vastasid 12 piirkonna olümpiaadide koordinaatorid, valdavalt haridusametite töötajad. Neist vaid ühe olümpiaadikorraldaja staaž oli alla kahe aasta, kauasematel tegijatel küündisid need numbrid 30 ligi. Kohtadel selle tänuväärse töö tegijatest kaheksal kajastub see ülesanne ka ametijuhendis. Kui varem oli piirkonnavoorude korraldamine maakonna haridusosakonna

ülesanne ja rahastaminegi toimus osakonna kaudu, siis viimaste aegade poliitilised otsused on õpilasürituste raha suunanud kohalikele omavalitsustele. Ja kohalikul tasemel tehtud otsus määrab, kas selle rahaga korraldatakse karneval või olümpiaad. Piirkonnavoorudeks raha eraldamises ongi kõige suuremad erinevused ja need puudutavad nii õpilasi kui ka olümpiaadide piirkonnavoorude korraldajaid.

Ressursside nappusest tingituna on pooltes vastanud piirkondades seatud piirkonnavoorudest osavõtule piirangud. Ütle matagi on selge, et sel moel võib jääda ukse taha nii mõnigi võimekas õpilane. Enamikus vastanud piirkondades on ühest koolist olümpiaadile lubatud õpilaste arvu määrav kriteerium kooli klassikomplektide arv. Ühes piirkonnas on piirkonnavooru kutsumise aluseks koolivoorude üldparemusjärjestus.

Juuni 2009, TÜ teaduskooli tegevuses osalevad õppejõud analüüsivad botaanikaaja õpeklassis olümpiaadide minevikku, olevikku ja tulevikku.

Vaid kuues piirkonnas on võimalik õpilastele olümpiaaditöö kirjutamise ajaks anda midagi keha ja vaimu turgutavat (olümpiaaditööd kirjutatakse enamikus ainetes viis tundi). Erinevad võimalused on ka piirkonnavooru komisjonide liikmete (olümpiaaditööde parandajate) valdavalt puhkepäevadel tehtavat tööd väärtustada – paljudes piirkondades on see tasustamata ja seetõttu on korraldajad tihti hädas tegijate leidmisega.

Ka õpetajate vähene motivatsioon õpilaste olümpiaadiks ettevalmistamiseks on piirkonnavoорude korraldajate arvates suur probleem, peamise põhjusena tuuakse välja suur koormus. Õpetajate ajanappus ja suur koormus olid ka kahe aasta eest TÜ teaduskoolis tehtud uuringu andmeil ühed olulisemad põhjused, miks töö andekate õpilastega on koolides kesine (Saul jt 2007). See omakorda mõjutab õpilasi – võimete- ja huvikohase tegevuse puudumine vähendab nende motivatsiooni ja paneb pitseri aineteadmistele ja -oskustele. Ilma ettevalmistuseta on olümpiaadil raske eduelamust saavutada.

Nii mõnedki olümpiaadide piirkonnavoорudega seonduvad probleemid tulevad olümpiaadide traditsioonidest, mis ei sobitu muutunud (enamasti halvenenud) oludega. Ühtsete ülesannetega piirkonnavoорude korraldamine eel-

dab, et need toimuksid kõikjal samal ajal. Et kõige vähem häirida igapäevast koolielu, on piirkonnavoорud tavaliselt laupäeval. See aga seab suurte probleemide ette maakoolid, sest transpordikorraldus ei ole enam nii tihe kui varasematel aegadel, busside tellimine aga on kulukas. Nii polegi harvad juhused, kui maalaps lihtsalt ei jõua olümpiaadile. Olümpiaadi korraldamine koolipäeval seaks aga raskesse olukorda suurlinnad, kuhu on võimekaid õpilasi tavaliselt rohkem kontsentreerunud ning kus osalejate arvud seetõttu suured ja ruumide leidmisega tekiks suuri raskusi. Ka üleriigilised komisjonid tekitavad vahel kohalikele korraldajatele lisaprobleeme: kui materjalid on liiga paljundusmahukad või eeldavad kallist värvipaljundust, protokollide esitamise tähtajad on liiga lühikesed või eksperimendi ülesseadmiseks jääb kohtadel liiga vähe aega. Eksperimentaalvoорude korraldamine või õigemini selle võimatus on täiesti omaette teema. Paljudes sisult eksperimetaalsetes ainetes (keemia, loodusteadused, bioloogia, geograafia) on üleriigilised olümpiaadikomisjonid olnud sunnitud piirkonnavoорudes eksperimetaalsetest ülesannetest üldse loobuma.

Piirkonnavoорude korraldajate ettepanekuid olümpiaadisüsteemi parendamiseks:

- määratleda seadusega olümpiaadide staatus haridussüsteemis,
- arvestada olümpiaaditulemusi kooli- ja riieksamitest vabastamisel ning gümnaasiumikatsetel,
- leppida kokku piirkonnavoорude rahastamise ühtsed põhimõtted (toitlustamine, tasustamine, õpilaste premeerimine),
- tagada olümpiaadide piirkonnavoорude riigipoolne finantseerimine maakondade haridusosakondade kaudu.

Kuigi olümpiaadid ei ole andekate noorte väljaselgitamise ning nende arengu stimuleerimise ainuke kanal, on see siiski praegustes oludes üks väheseid stabiilselt toimivaid andekatele suunatud haridusprogramme Eestis, millest tulenev kasu ületab tunduvalt nende korraldamiseks tehtavaid kulutusi.

Võimekad ja motiveeritud õpilased on need, kes hakkavad kujundama meie ühiskonna arengut, seetõttu on nende suhtumine ja hinnangud neid puudutavasse väga tähendusrikkad. Oma olemuselt on olümpiaadid suurepärane kasvupinnas ühiskonnas väärtustatud saavutuskäitumisele – ilma pühendumuse ja tõsise tööta olümpiaadidel kaua loorbereid ei lõika. Uuringud kinnitavad, et võimekad õpilased peavad olümpiaade oma ainealase arengu suurimaks

stiimuliks ning olümpiaadidest osavõtt innustab neid tõhusale ja motiveeritud iseseisvale tööle (Sepp 2002), samuti süvendab olümpiaadidel osalemine ainehuvi ja saab tihti määravaks erialavalikul (Tirri 2000; Nestra ja Košik 2007; Sepp 2008). Pole ime, et meie kõrgkoolid teevad olümpiaadide paremikule märkimisväärsed sisseastumissuudustusi ning et lisaks tippteadlastele leiame kunagisi olümpiaadivõitjaid vastutusrikastel positsioonidel poliitikas, majanduses ja teistelgi elualadel. Jüri Allikule (2003) viidates kujuneb inimesele iseloomulik mõtlemis-, tunnete- ja käitumismuster välja teda ümbritsevas keskkonnas, kui inimese sisemised kalduvused leiavad väljenduse. Hoiakud, mis hõlmavad tööekspidamisi ja tundeid, mõjutavad meie käitumist, käitumise kaudu väljendavad nad väärtusi ja need omakorda mõjutavad motivatsiooni, pühendumust, moraali ja kohandumisvõimet (Heyes 2002).

Olümpiaadidest osavõtjate hoiakud

Siinkirjutaja ulatusliku uurimistöös raames koostati aastail 2005–2006 matemaatika, füüsika, keemia ja lingvistika olümpiaadide lõppvoorudes osalejatele ka nn osaleja ankeet, kus muu hulgas olid küsimused olümpiaadi tähendusest ning emotsionaalse heaolu tagatiste kohta perekonnas, koolis ja ühiskonnas. Avatud küsimustele ei olnud mingeid vastusevariante ette antud. Kokku täitis ankeedi 114 õpilast – 97 noormeest ja 17 neidu –, vastanute keskmine vanus oli 16,7 a.

Olümpiaadi kohta avaldasid arvamust 96 vastanut, kellest 36% peab olümpiaadi oluliseks arengu seisukohalt, 24% väärtustab olümpiaadilt saadud kogemusi ning 23% keeruliste ja huvitavate ülesannete lahendamist. 20 protsendile vastanuist on oluline eneseusu tõus, mida olümpiaadil osalemine annab. Ainult üks õpilane arvas, et olümpiaadilt saab ta „madala enesehinnangu ilmselt”. 13% peab oluliseks olümpiaadi kui võimalust end proovile panna. Olümpiaadilt leitud uusi sõpru ja huvitavaid inimesi nimetas oma vastustes 11% vastanuist. Vaid 6% vastustes oli nimetatud välistele motiividele viitavaid sõnu, nagu „au ja kuulsus”, „egolaks”, „raha”, kusjuures mitmel puhul oli nendele lisa-

tud emotikon „-:)", mis virtuaalsuhtluses tähistab muiet. Sama koodi alla koondasime ka need vastused, mis viitasid teistele välistele ajenditele: boonuspunktid ülikooli saamiseks, võrdlus teistega.

Olümpiaadi kohta esitatud avatud küsimuse vastused osutusid sisu poolest küllalt sarnaseks 1999. a olümpiaadide lõppvoorus osalenute valikvastustega (Sepp 2002). Ka vastuste proportsionaalne jaotuvus sisulises mõttes oli nende kahe uuringu puhul peaaegu kattuv, ainult olümpiaad kui boonuseandja kõrgkooli pääsemiseks oli varasemate olümpiaadist osavõtnute jaoks oluliselt kõrgema väärtusega kui hilisema aastakäigu õpilastele. Üheks põhjuseks võivad olla kõrgkoolide vahepealsel ajal lävendipõhiseks muudetud vastuvõtingimused, mis on muutnud ülikooli pääsemise võimekatele õpilastele tõenäoliselt märgatavalt stressivabamaks.

Kuna emotsioonid on hoiakute oluline komponent, peegeldavad emotsionaalse heaolu näitajad eeldatavalt samavõrd ka hoiakuid. Küsisime õpilastelt, mis on nende emotsionaalse heaolu tingimused perekonnas, koolis ja ühiskonnas.

Perekonna emotsionaalse heaolu kohta vastuseid andnud 77 õpilasest pidas kõige olulisemaks häid peresuhteid ja armastust 34% vastanutest, ema olulisuse tõi esile 27%, 11% lisas sellele „mõistmine ja tugi vanemalt”. 7% vastanuist pidas oluliseks pere majanduslikku olukorda, kusjuures vastuste laadist oli tajutav, et laste emotsionaalset heaolu aitaks parandada, kui peres ei peaks rahamuredele mõtlema (nt „kui söök pole üldse tähtis”, „rahaprobleemid”).

Koolis on määravaks õpetajad – selle teema üle arutlenutest märkis 33% õpetajat kui emotsionaalse heaolu võtmesikut nii heas kui ka halvas mõttes. Suurt tuge saadakse sõpradelt (30% vastanuist), sellesse vastuseklassi hõlmasime ka suhted vastassooga. Veel hinnatakse eneseteostust – 6% vastanuist peab oluliseks just iseenda rolli. See, et und ja tervist oluliseks pidavaid vastuseid oli märkimisväärselt (4%), viitab probleemidele, mis tulid ilmsiks sama sihtrühma uuringu kaudu: 2006. a oli ligi veerandil 86-st lõppvoorus osalenud depressiooniküsimustikule vastanud depressiooni näitaja normist kõrgem (Sepp 2008).

Ühiskonna kohta väljendas oma arvamust vaid 62 õpilast, s.o kõigest 54% ankeeti täitnud õpilaste arvust. Kui arvestada, et ka mittevastamine väljendab hoiakut ning vastanuist 15% väljendas ükskõikset suhtumist stiilis „mind ei huvita” või „ei mõjuta mind eriti”, siis on pilt üsna murettekitav. Peaaegu võrdse arvati, et ühiskonna heaolu mõjutavad inimesed (11%), hoolimine/suhted/moraal (10%), valitsuse ja poliitikute otsused (10%). Ühiskonna pakutavad arenguvõimalused ja haridus olid emotsionaalse heaolu aspektist märkimist väärt kaheksale protsendile vastanuist.

See, kuidas me suhtume võimekatesse õpilastesse ja kohtleme nende õpetajaid, võib mõjutada meie riigi tulevast nägu rohkem, kui ehk arvame.

Kirjandus

Allik, J. (2003) Isiksus ja seadumused. *Isiksusepsühholoogia*. Toim Allik, J., Realo, A., Konstabel, K. TÜ Kirjastus, 23–66.

Heyes, N. (2002) *Sotsiaalpsühholoogia alused*. Külim.

Košik, O. ja Nestra, H. (2007) *Eesti õpilased rahvusvahelistel matemaatikaolümpiaadidel*. Eesti Matemaatika Seltsi aastaraamat 2002–2003. Tallinn, Infotrukk, 101–122.

Saul, H., Sepp, V. ja Päiviste, M. (2007) Andekus kui hariduslik erivajadus: olukord Eesti üldhariduskoolides. <http://www.hm.ee/index.php?048181>, [25.08.09]

Sepp, V. (2002) Võistlus või koostöö? *Haridus* 3, 46–51.

Sepp, V. (2008) *Estonian Olympiads: their psycho-educational function in supporting talented students*. Radboud University Nijmegen.

Tirri, K. (2000) *Finland Olympiad Studies: What factors contribute to the development of academic talent in Finland*. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, New-Orleans, Apr, 24–28, 22.